

A váltságdíj politikai gazdasága

Hershenzon, Daniel: The Captive Sea: Slavery, Communication, and Commerce in Early Modern Spain and the Mediterranean. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 2018. 304 oldal

A Földközi-tenger nyugati medencéjének – Ibériai-félsziget, Dél-Franciaország, Itália és Észak-Afrika/Magreb-térség – kora újkori történetének elemző és összehasonlító vizsgálata nem tartozik a magyar történetírás által gazdagon kutatott területek közé. A Méditerráneum 16. századi történetéről átfogó képet adott Fernand Braudel nagy volumenű, 1949-es munkája, a *La Méditerranée et le monde méditerranéen*, mely széles körben ismert nemcsak külföldön, hanem Magyarországon is.

A magyar fordításban 1996-ban megjelent monográfiából az Annales-iskola hármas időszemléletének megfelelően számos gazdasági, társadalmi és politikai kérdés mellett megismerhetjük a Spanyol Királyság, az Oszmán Birodalom és ezek szövetségesei konfliktusának főbb állomásait a térségben.¹ A francia kutató egyik konklúziója szerint 1581 után, amikor létrejött a fegyverszünet a spanyolok és az oszmánok között, a „nagy háború” véget ért a Földközi-tengeren. A szembenálló birodalmak érdeklődése ekkor a Földközi-tengerről az Újvilág, illetve a kontinentális Európa és Ázsia felé fordult. A konfliktus egyik következményeképpen létrejött egy megosztott régió az egymással ellenséges keresztény és muszlim államok között. Másrészt egyéb események is a térség megosztottságát erősítették. A 17. század elején ugyanis a nyugat-európai, elsősorban angol és holland hajósok megjelenésével (úgynevezett „északi invázió”-tézis, *norther invasion*) a vallási konfliktust a gazdasági

versengés és a nemzeti érdekek mentén történő politizálás váltotta fel.

Daniel Bernardo Hershenzon 2018-ban megjelent munkájában a korábbi felfogással szemben tör lándzsát. Álláspontja szerint habár a birodalmak „kivonultak” a térségből, mégis a kalózkodásnak, rabszolgaságnak – legyen az keresztény vagy muszlim – és a váltságdíjfizetések rendszerének köszönhetően a társadalmi kötelezettségek, a gazdasági kapcsolatok, valamint a vallási és nagyhatalmi politika továbbra is a Földközi-tenger 17. századi történetének meghatározó részét képezte. A vallási különbségek ellenére a fogvatartottak és a fogvatartók élete összekapcsolódott a spanyol, az oszmán, illetve a marokkói uralkodók és tartományi vezetők, egyházi intézmények – mercedáriusok, trinitáriusok és az Inkvizíció –, zsidó, muszlim és keresztény közvetítők, illetve kereskedők és maguk a foglyok, valamint rokonaik által létrehozott kommunikációs hálózatokban és váltságdíjfizetés általuk kialakított rendszerében (*political economy of ransom*). Emellett a keresztény foglyok váltságdíjjal történő kiváltásának gyakorlata paradox módon hozzájárult az Ibériai-félsziget és a Magreb-térség közötti kapcsolat szorosabbá válásához.

Daniel Hershenzon a Connecticut Egyetem docense és Európa, valamint a Méditerráneum kora újkori történetének nemzetközileg elismert kutatója.² Főbb vizsgálódási területei közé tartozik a 16–17. századi Spanyolország története és annak Földközi-tengerhez fűződő politikája, nevezetesen a Marokkói Szultánsággal, az oszmán Algírral fenntartott kapcsolatai, a rabszolgaság, valamint a fogság kérdése, illetve az anyagi kultúra és a zsidóság története a régióban. Az amerikai kutató a fenti témákban számos

¹ Braudel, Fernand: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. Ford. R. Szilágyi Éva. 1–3 köt. Budapest, 1996.

² Department of Literatures, Cultures, and Languages, University of Connecticut

angol és spanyol nyelvű tanulmányt közölt nemzetközi folyóiratokban és tanulmánykötetekben.³

Munkája elkészítése során elsősorban spanyol nyelvű kéziratos (például *Archivo General de Simancas*, *Archivo Histórico Nacional* és *Archivo de la Corona de Aragón* stb.) és nyomtatásban megjelent forrásokra támaszkodott. Emellett lényeges szerepet játszott a nagyszámú angol, francia, spanyol és olasz nyelvű szakirodalom felhasználása is.

A monográfia első része („*The Social Life of Enslaved Captives*”) a muszlim és keresztény fogvatartottak életét vizsgálja a Földközi-tenger nyugati medencéjében. Sorra veszi elfogásuk körülményeit, a rabszolgapiac működését, fogságban történő munkavégzésük formáit, hitük kényszerű változásait, azaz hitük esetleges elhagyását és renegáttá válásukat, illetve ingóságaikat. A muszlim és keresztény rabok igen gyakran gazdát cseréltek, ami térbeli és foglalkoztatásbeli mobilitást eredményezett, illetve szoros kötelékeket alakított ki az emberek között a Mediterráneum különböző részein.

Hershenzon a következő két fejezetben bemutatja, hogy a rabok mit tehettek annak érdekében, hogy visszanyerjék szabadságukat, illetve milyen személyek és intézmények segítettek a rabok kiváltásában és hazatérésében.

A második fejezet („*Ransom: Between Economic, Political, and Slavic Interests*”) a szabadító rendek, nevezetesen a trinitáriusok és mercedáriusok, a szabadításra specializálódott kereskedők, illetve muszlim és zsidó közvetítők tevékenységét vizsgálja részletesen. Szoros kapcsolat állt fenn vallás

és kereskedelem vonatkozásában Európa és Észak-Afrika között a kora újkorban. A szabadító rendi szerzetesek ugyanis, miközben keresztényeket váltottak ki vallási meggyőződésből a Magreb-térségben, pénzt és árut is vittek oda, ezzel is fellendítve az ottani gazdaságot. Emellett a különböző kereskedők a rabkiváltásoknak köszönhetően szintén legalizálták az egyébként a spanyol korona által illegálisnak tekintett árucserét és adásvételt a muszlim államokkal.

A soron következő, harmadik fejezet („*Negotiating Ransom, Seeking Redemption*”) bemutatja, hogy a rabok is aktív szerepet játszottak szabadulásuk előmozdításában. Tulajdonosuk egyetértésével ugyanis kapcsolatban álltak családtagjaikkal. Értesítették őket fogságban töltött helyzetükről, sürgették rokonaikat, hogy gyűjtsék össze a szabaduláshoz szükséges pénzt, vagy cseréljék ki őket más rabokkal. De – s ez talán még fontosabb – nemcsak rokonaiknak írhattak leveleket, hanem kapcsolatba léphettek közvetítőkkal, helyi és otthoni vezetőkkel, illetve segítséget kérhettek egyházi intézményektől is váltságdíjuk kifizetésének vagy más foglyokkal történő kiváltásuk ügyében.

A következő fejezetekből megismerhetjük a különféle információk kialakulását és azok terjesztését, valamint ezen beszámolók társadalmi és politikai hatásait a kora újkori Földközi-tenger vidékére. Szabadságuk előmozdítása érdekében mind a muszlim, mind pedig a keresztény levélírók létrehozták a társadalmi, politikai és vallási információk terjesztésének hálózatát, mely összekötötte az embereket, közösségeket és intézményeket a *Mare Nostrum* ellentétes partjain.

³ Hershenzon munkái többek között: *Towards a Connected History of Bondage in the Mediterranean: Recent Trends in the Field*. *History Compass*, 15-8 (2017) 1–13.; *The Political Economy of Ransom in the Early Modern Mediterranean*. *Past and Present*, 213 (2016) 61–95.; *‘[P]ara que me saque cabeza por cabeza...’: Exchanging Muslim and Christian Slaves across the Mediterranean*. *African*

Economic History, 42 (2014) 11–36.; *Travelling Libraries: the Arabic Manuscripts of Muley Zidan and the Escorial Library*. *Journal of Early Modern History*, 18 (2014) 535–558.; *The Economy of Legal Images and Legal Texts in the Sixteenth-Century Law Books: The Case of Praxis Criminis Persequendi*. *Comitatus*, 36 (2005) 68–92.

Hershenzon a negyedik fejezetben („*Taking Captives, Capturing Communities*”) nyomon követi a fogvatartottak családtagokhoz, barátokhoz és egyházi személyekhez, lelkészekhez írt leveleinek útját. A fogságban eltöltött idő nem szüntette meg, hanem – éppen ellenkezőleg – „kiterjesztette a közösség határait a tengeren keresztül és a kontinensek között”. (93. old.) Ugyanis a fogvatartottak feladata volt értesíteni otthoni közösségük tagjait a fogságban történő elhalálozásokról (mártíromság), renegáttá válásokról vagy a mártíromságokról a fogságban. A foglyok például közbenjárhattak renegát társuknak az egyházba való visszatérése és visszafogadása ügyében. Levelekben értesíthették a spanyol Inkvizíciót, ezzel mintegy „nagykövetei voltak annak a Magrebben” (117. old.), hogy csupán kényszer hatására kellett, hogy társuk megtérjen. Továbbá kiemelhették, hogy a nevezett renegát rendszeresen segítette a rabok életét és szabadulását.

A következő fejezet („*Confronting Threats, Counting Violence*”) című fejezet azt vizsgálja, hogy a keresztények és a muszlimok írásaikban hogyan számoltak be a rabszolgákkal szembeni erőszakos cselekedetekről, és ennek milyen hatása volt otthoni közösségükre. Az agresszió olyan példái, mint a kényszersértítés, testrészek csonkítása, illetve a kivégzések, melyeket egyes kutatók irracionálisnak és önkényesnek tartottak, valójában egy össz-mediterrán szinten működő kölcsönösségi és kommunikációs rendszert tükröztek. A kiváltásokban részt vevő döntéshozók, rabszolgatulajdonosok, szabadító rendi szerzetesek és kereskedők ezen beszámolóknak köszönhetően indokolhatták idegen földön végzett tevékenységük jogosultságát.

A monográfia hatodik tematikus része („*Moving Captives, Moving Knowledge*”) bemutatja a foglyok tevékenységét a Magrebről szóló politikai információk gyűjtésében, leírásában és továbbításában, melyeket a spanyol korona vezetői fel tudtak használni észak-afrikai politikájuk során. Számos ku-

tató, mint például Mercedes García Arenal vagy Mar Martínez-Góngora azon az állásponton van, hogy a spanyol–oszmán fegyverszünetet követően a spanyolok nem voltak érdekeltek a Magrebről és annak városairól szóló információk szerzésében. Ezzel szemben Hershenzon azt állítja, hogy 1581 után a spanyolok több információt gyűjtöttek Észak-Afrikáról, mint előtte bármikor. (141. old.) A 17. század fordulóján a spanyol politikusok szinte kizárólag a fogvatartottakra és a szabadításban részt vevőkre támaszkodhattak, amikor Algír Spanyolország elleni támadásának terveiről, vagy éppen a pestis pusztított magrebi városokból érkező kereskedelmi hajókról akartak értesüléseket szerezni.

A hetedik és egyben utolsó tematikus egység („*The Political Economy of Ransom*”) a korábbi fejezetekben felvetett számos kérdést – kölcsönösség, megtérés és annak hatásai a közösségre, erőszak által ösztönzött kommunikáció, a kereskedelem és a szabadítás összefüggése stb. – ismerteti az úgynevezett Fátima-ügy bemutatásával. 1608-ban genovai hajósok elfogták a tizenhárom éves algíriai Fátimát, majd az itáliai Livornóba vitték, ahol eladták rabszolgának. Fátima bizonyos Mehmed, algíri janicsár aga és Annába parancsnokának leánya volt, akiért apja rögtön kifizette a váltságdíjat, azonban az Algírba tartó hajót Korzikánál feltartóztatták, és Fátimát erőszakkal megtérítették, illetve megkeresztelték. Az egyházi hatóságok ezt követően megtagadták, hogy az újdonsült keresztény lányt visszaküldjék a muszlim városba, aminek következtében három szabadító rendi szerzetest letartóztattak Algírban. Fátima és a szerzetesek ügye igen hamar Madridot és Isztambult is érintő diplomáciai válsággá nőtte ki magát, mely az idő előrehaladtával számos egyéb résztvevővel – Diego de Pacheco, Muhammad Bey – és aspektussal is bővült.

Habár a felek nem tudtak megoldást találni a problémára, és Fátima sem térhetett vissza apjához a Magrebbe, az Algír, Genova, Madrid és Isztambul közötti tárgyalások

megmutatják, hogy a viszonyossági rendszer milyen hatással volt a foglyokra, szabadulásukra, s hogy az egyébként váratlannak tartott cselekedetek valójában kölcsönös elvárásokon és több évtizeden keresztül kialakult szokásokon alapuló számítások következményei voltak.

Daniel Bernardo Hershenzon *The Captive Sea* című monográfiájával az olvasóközönség olyan munkát vehet kezébe, mely egyedi módon mutatja be a muszlim és keresztény foglyok egymással összefonódott történeteit a Földközi-tenger nyugati me-

dencéjében az 1600-as években. A gazdasági elvek, társadalmi kötelezettségek, a vallásos érzelmek és a politikai érdekek fenntartották azt a rendszert, melyet Hershenzon a váltságdíj politikai gazdaságának nevezett. A 17. századi Mediterráneum nyugati része több szempontból is egységes, nem pedig megosztott régió volt, melyet a korszakra jellemző emberkereskedelem nem elválasztott, hanem sajátos módon összekapcsolt.

PALOTÁS ZSOLT